

WALTER CRUELLS, M. DOLORS I IMMA OLLICH

L'ARQUEOLOGIA, UNA EINA BÀSICA PER AL CONEIXEMENT HISTÒRIC DE LES POBLACIONS ANTIGUES

ARQUEOLOGIA A OSONA
una eina bàsica per al coneixement
històric de les poblacions antigues de
la comarca

L'ARQUEOLOGIA, COM A CIÈNCIA que estudia les cultures de l'home del passat, ha estat una eina bàsica de treball en la investigació a Osona en els darrers anys.

Des de les primeres troballes i excavacions realitzades per Serra i Campdelacreu, mossèn Gudiol, mossèn Junyent i tants d'altres, fins avui, hom ha realitzat un gran avenç, tant pel que fa a la utilització d'un ample espectre metodològic com per l'estudi analític de les restes materials, que ens permeten una nova interpretació de conjunt de la nostra història i àdhuc una revisió de moltes teories ja acceptades.

Novetats com la localització i excavació d'una necròpolis d'incineració dels segles IX-VIII a. C., de nous llocs d'establiments ibèrics (el Casol de Puig Castellet, l'Esquerda, el Pla del Castell), d'un megàlit sencer (Font de la Vena) i l'espectacular avenç en l'arqueologia urbana (Vic-Manlleu) modifiquen els antics esquemes evolutius a Osona i demostren que aquesta ciència té, en l'actualitat, grans possibilitats de futur.

L'objecte d'aquest article és fer un plantejament sobre l'estat actual de l'arqueologia a Osona i aquí hem d'esmentar la tasca duta a terme, des de

l'any 1982, pel Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona (C.I.A.O.), col·lectiu d'arqueòlegs professionals que treballen a i des de la comarca d'Osona. Com a nucli investigador, el C.I.A.O. té el punt de partida en el "XI Simposi de Prehistòria i Arqueologia Peninsular" celebrat a Vic el novembre de 1982 amb el lema "*El Poblament Antic a Osona*". Amb aquest motiu el C.I.A.O. preparà també una exposició itinerant, que reunia materials procedents de diversos jaciments de la comarca des del paleolític fins al món medieval.

Aquest és l'àmbit cronològic-cultural que intentem de sintetitzar a continuació: des dels primers senyals d'ocupació humana en el paleolític superior, ara fa uns 16.000 anys, passant pel neolític, el món dels metalls, l'ibèric, el romà i l'edat mitjana, fins a les actuacions més recents en zones urbanes referents a arqueologia industrial dels segles XVII-XVIII i XIX.

prehistòria

Com a conseqüència de les darreres excavacions arqueològiques portades a terme a la comarca d'Osona en els darrers anys, el coneixement de la nostra prehistòria ha experimentat un canvi tant quantitatiu com qualitatiu. Gràcies als darrers descobriments a l'àrea de Vilanova de Sau en els jaciments del

Castell, el Roc del Migdia, el Cingle Vermell, el Salt de la Minyona i d'altres, amb una cronologia que va des del 16000 fins al 9700 abans de J. C., s'ha pogut constatar que la presència humana és realment més antiga que no es pensava. Aquest conjunt de jaciments ha proporcionat una sèrie de dades, suficients per arribar-ne a conèixer l'evolució i el tipus de vida. Els jaciments són abrics poc profunds, al peu de la cinglera que domina la vall del Ter i les Guillerries. Eren ocupats temporalment i la supervivència dels seus ocupants es basava en activitats depredadores, sobretot la caça de grans mamífers en un primer moment i del conill més endavant. En ambdós casos, però, la recollida de fruits silvestres i la pesca eren factors importants en la seva dieta. Gràcies a les excavacions arqueològiques podem reconstruir la vida en aquests assentaments i diferenciar els espais d'habitació, amb fogars incorporats, dels industrials, per a la fabricació d'utillatge, sobretot lític. Així també, al Roc del Migdia, la recuperació d'un esquelet humà femení, situat dintre d'una estructura de lloses de planta rectangular, ens mostra la preocupació d'aquests pobladors per la mort.

La problemàtica d'adaptació de l'home en el seu medi ambient, que en certa manera el limita i alhora el condiciona favorablement cap al desenvolupament, comportarà la neolitització, mutació fonamental en la història de la humani-

tat que analitzem amb paràmetres econòmics. El pas d'una economia depredadora a una de producció, basada en la domesticació de les espècies animals i vegetals, és conegut avui a Osona en diversos jaciments. A la cova de les Grioterres i de Can Feló a la vall del Ter, s'ha pogut recuperar utilitat industrial relacionat amb una agricultura incipient (dents de falç, falcelles, molins, etcètera) així com restes òssies, sobretot de bestiar vacum, oví i caprí corresponents a un moment més tardà. Per les estratigrafies dels jaciments podem conèixer els canvis climàtics ocorreguts, així com l'estructuració dels seus hàbitats, sobretot les coves i els abrics i també tot el seu aixovar domèstic i ritual amb les noves incorporacions tecnològiques de la pedra polida i la ceràmica. Els jaciments de Savassona, Mas Tarabau i d'altres ens permeten de conèixer-ne la vida espiritual i el ritual de la mort. Es tracta de sepulcres de fossa on el difunt era inhumat indivi-

L'ARQUEOLOGIA TAMBÉ DÓNÀ PEU A FER UNA PREMSA ESPECIALITZADA: «COTA ZERO», PER EXEMPLE

dualment a l'interior d'una petita fossa, a vegades enllosada i amb un aixovar que l'acompanya.

El pas del món del neolític al món dels metalls ens és més desconegut pel que fa al poblament, però és força conegut quant als rituals d'enterrament. Es produeix ara un canvi ideològicoreligiós, que comportarà una nova tipologia de l'enterrament basada en la monumentalitat. El megalitisme a Osona és la primera representació constructiva, realitzada evidentment amb un esforç col·lectiu per dipositar-hi les despulles col·lectives de la comunitat. Els megàlits de Puig ses Pedres, Puig ses Lloses i Sant Corneli són considerats per la seva tipologia constructiva—sepulcres de corredor i galeries cobertes—els més antics, mentre que les cambres simples de l'Espina, el Duc, les Costes del Vilar, la Saderra i d'altres devien ser més recents; algunes d'elles construïdes pels volts de la primera

part del segon mil·lenni a. C., però molt reutilitzades algunes fins al món clàssic. El dolmen de la Font de la Vena recentment excavat a Tavertet, en curs d'estudi, aportarà nous coneixements quant al mode de construcció del monument així com pel que fa a la seva cronologia més absoluta.

Els pobladors osonecs de l'edat del bronze ens són coneguts pels seus establiments en coves i abrics, com les Pixarelles, Can Feló, les Grioterres, Savassona, etcètera, si bé la possibilitat que existissin hàbitats a cel obert, avui desapareguts a causa de l'activitat agrícola, o encara per descobrir, s'ha de considerar. A nivell tecnològic l'ús i el coneixement dels metalls s'anà introduint, tot substituint les eines lítiques. Els contactes d'aquests pobladors amb altres d'indoeuropeus comportà canvis tant a nivell tecnològic com d'organització jeràrquica. Aquests corrents que s'anaren succeint durant un llarg període de temps arribaren a Osona a través

de fou la introducció del ritus funerari de la incineració. Aquest nou ritus ha estat localitzat recentment a la necròpoli de Coll s'Avenc, a Tavertet, on en una extensió d'uns 300 m² s'han pogut recuperar almenys una trentena d'urnes cineràries. Aquestes contenien les restes incinerades dels difunts tapades amb un plat i eren col·locades dins una petita fossa molt arran del sòl, sense cap senyal aparent indicador a l'exterior.

Aquest substrat indígena ja mig aculturat pels corrents centreuropeus fou novament influït pels contactes amb els pobles colonitzadors mediterranis, el resultat dels quals fou el naixement de la "cultura ibèrica" a casa nostra.

el món ibèric i romà

En el marc de la història antiga s'estan posant de manifest un seguit d'aspectes que creiem que val la pena de considerar.

dels cursos del Ter i el Freser, aprofitant els passos naturals del Pirineu. Per primera vegada a Osona apareix l'organització interna dels establiments—preurbanisme—que anà evolucionant cap a formes més complexes, com les descobertes al jaciment de Can Caseta, l'Esquerda, el Pla del Castell, etcètera, generalment a l'aire lliure i en turons o zones fàcils de defensar. Aquests pobladors, ja més avançats, disposaven d'una economia mixta agrícola-ramadera desenvolupada, i coneixem les seves sitges per emmagatzar cereals i les restes òssies dels animals domesticats més corrents, el porc, la cabra i el bou. Aquest sistema econòmic afavorí uns excedents de producció, l'especialització i divisió del treball, així com un comerç regularitzat que permeté entre altres la importació del primer utilatge de ferro i més endavant el seu coneixement tecnològic. Una de les innovacions més significatives d'aquest període

Les excavacions i prospeccions realitzades en diferents establiments ibèrics, uns situats a prop o al costat mateix del curs del Ter, a la zona en què es va endinsant en les Guillerries (Savassona, Tavernoles, l'Esquerda, Roda de Ter) i els altres davant del Montseny i no massa lluny del Congost (el Casol del Puig Castellet, Golfueroles, el Turó del Montgrós, el Brull), tots ens dibuixen una línia de poblats construïts en llocs enlairats, de difícil accés i que, a més a més, augmenten les seves defenses naturals amb fortificacions. Aquesta línia de poblats, alguns d'ells són veritables fortaleses, podria indicar una delimitació del *territorium* dels ausetans per la banda est i sud-est, que és precisament la zona d'on surten els camins que van cap a la costa seguint els cursos del Ter i el Congost, sense menysvalorar les rutes que travessen el Montseny. Recordem que diverses vegades els textos clàssics esmenten les ri-

valitats que existien entre els ibers de l'interior i els de la costa, rivalitats que sovint acabaven en ràtzies sobre els territoris dels veïns. En aquest cas, tindríem per una banda als ausetans i per l'altra els indikets, establerts a la costa nord-est, i els laietans més al sud, amb el massís del Montseny entremig, de difícil atribució.

Aquest *territorium*, del qual com a hipòtesi de treball, hem traçat la delimitació vers l'est i sud-est, devia estar organitzat políticament en *civitas*, una forma de ciutat-estat que comprenia els nuclis habitats i els terrenys que s'hi relacionen: camps de conreu, boscos i terres de pastura. Una de les dades indicatives d'aquesta organització és, sens dubte, l'encunyació de moneda pròpia. Els ausetans, juntament amb la ciutat d'Iltirra (Lleida) i de Kese (Tarragona) van ésser els primers en encunyar moneda ibèrica de plata a Catalunya, segons la metrologia del denari romà. Però existeix entre elles una

L'organització del poble ausetà en una confederació de *civitates*, sistema que té unes arrels ben mediterrànies, que té paral·lelismes en la *polis* grega i que no era gens estranya al món llatí, ens pot ajudar a entendre la ràpida romanització de la zona.

Diferents prospeccions arqueològiques, així com troballes ocasionals, van demostrant que, almenys d'ençà del segle II a. C., la Plana fou ocupada de manera sistemàtica, ben cert que en funció de la seva capacitat agrícola i en relació amb el procés de romanització, però en detriment de l'ocupació dels hàbitats situats a les altures, normalment superiors als 600 m, la majoria dels quals van ésser abandonats d'ençà del segle II a. C. (Cal recordar que la darrera notícia que hi ha referent a revoltes ausetanes en contra dels romans data de l'any 183 a. C.)

Al llarg dels segles II i I a. C. van sorgint arreu del pla diferents punts d'ocupació, el més conegut dels quals

proporcionada per l'anterior, sinó que concreta que l'inici de la via era en un lloc del pla, no gaire lluny de la confluència dels rius Meder i Gurri.

Cal suposar, doncs, que, en el moment en què la via republicana de Colluspina es va traçar, es prengué com a referència per fixar-ne el començament un lloc ja utilitzat o valorat pels indígenes. Potser un punt de mercat i de reunió de la gent ausetana que vivia en els turons de l'entorn i dispersa en el pla.

Les excavacions arqueològiques realitzades en els darrers anys han posat de manifest que en el lloc del Vic actual, i concretament en un dels punts més elevats de la ciutat vella, existí un establiment romà en els primers decennis del segle I d. C. Es tracta de la primera ocupació de l'àrea, atès que fins ara no s'han trobat restes estratigràfiques anteriors. Tots els documents arqueològics identifiquen el lloc del Vic actual amb la ciutat d'Ausa, esmentada

L'ARQUITECTURA DE SIGNES DIVERS (CIVIL, MILITAR, ECLESIASTICA) TÉ A OSONA UNA REPRESENTACIÓ ÀMPLIA

diferència fonamental: la llegenda de la moneda ausetana apareix sempre sota la forma de genitiu plural, AUSESKEN, que vol dir dels ausetans, mentre que les altres dues porten el nom de la ciutat. Aquest tret ens indica que l'organització en *civitas* no necessàriament implicava una capitalitat única, com sembla que era el cas del poble ausetà. Sembla, doncs, més correcte considerar que l'organització política dels ausetans, en el moment de l'arribada dels romans a final del segle III a. C., era la d'una confederació de *civitates*.

Aquesta confederació estava dirigida per reietons, com Amusic (Titus Livi 21,61), semblants als ilergets Indibil, Mandoni o Belistage. Aquestes i altres característiques i situacions, com haver fet front comú als romans al costat dels púnics, aproximen notablement els ausetans i els ilergets, el poble ibèr més important de les terres de l'interior que configuraran la futura Catalunya.

és el poblat ibero-romà de can Caseta (Manlleu), que després d'un *hiatus* sorgeix sobre una ocupació anterior de la primera edat del ferro. La notable densitat de troballes fa pensar en l'existència de masos i de granges al costat dels poblats, que devien configurar un panorama econòmic-demogràfic que ha perdurat fins als nostres dies.

La importància de la Plana, i en concret de la seva part central, la indica la troballa d'un mil·liari pertanyent a la via republicana de Colluspina, construïda a l'agora del cònsol Mannius Sergius entorn dels anys 129-124 a. C., i una de les vies romanes més antigues de la península ibèrica. Les VII milles gravades en el mil·liar aparegut a la vorera del camí ral que va de Vic a Moià, a prop de la casa del Vilar, indiquen que el començament de la via era a la Plana. L'altre mil·liar, trobat recentment a Santa Eulàlia de Riuprimer (a 7 km de Vic), no tan sols ratifica la informació

per Ptolemeu (Geografia II, 6, 66) en el segle II a. C., o amb l'Auso de l'epigrafi (CIL, 6.110). Res no sabem del primitiu establiment, però ben segur que estava estretament relacionat amb les vil·les rurals situades al seu entorn i arreu de la Plana que en aquell moment adquiriren una notable importància, tal com indiquen els jaciments del Puig d'en Planes i del Cap del Pont del Gurri, ambdós situats en el terme de Vic.

En la darrereria del segle I d. C. i inici del II d. C., en la mateixa àrea on es documentaren les restes abans esmentades, s'hi construí un temple clàssic rodejat per un *temenos* o pati sagrat, tancat per un *peribolus*. En les campanyes d'excavacions dels anys 1984-85 s'ha pogut delimitar la línia frontal i lateral sud del peribol, així com els murs d'inici del segle I d. C., o sigui anteriors al temple i situats dins del recinte sagrat. Sembla lògic suposar

que aquesta primera construcció fou enderrocada o amortitzada per l'edificació del temple. Desconeixem la categoria i les dimensions de l'establiment primitiu, així com la seva posterior evolució urbana, però sí que podem afirmar que a final del mateix segle i inici del següent, la ciutat havia aconseguit la importància suficient per edificar un temple, possiblement dedicat a l'emperador. D'acord amb les dades epigràfiques sabem que en aquella època la ciutat estava organitzada segons un règim de tipus romà, amb un *ordo decurionum*, amb el senat o consell de cent ciutadans lliures i de bona posició social i econòmica que s'encarregava del funcionament de la ciutat (CIL, II, 4347). Existia també un *collegium* de sevirs que en el marc del temple s'ocupava del culte (CIL, II, 4618).

èpoques medieval i moderna

En el món medieval, l'aplicació de

tècniques arqueològiques és un fet relativament recent al nostre país. Només fa uns deu anys que les dades aportades per l'arqueologia poden completar —i fins i tot revisar— les dades arxivístiques. Tanmateix, ha calgut valorar l'arqueologia medieval per ella mateixa, deslligant-la de conceptes arquitectònics i d'història de l'art.

Precisament Osona, una de les comarques amb gran nombre de restes de castells i esglésies medievals (monuments representatius de l'arquitectura oficial de l'època, civil, militar i eclesiàstica), ha estat capdavantera en l'excavació científica de jaciments medievals.

La gradual degradació del sistema de vida romà a partir del segle III, conjuntament amb la irrupció dels pobles forans (germànics, segles IV-V, i musulmans, segle VIII) amb la subsegüent inestabilització polític-social, va afectar totes les formes de vida comunità-

ria, des dels organismes de poder fins als costums tradicionals, la ideologia, les tècniques agràries, les relacions socials, etcètera.

A partir dels segles VIII i IX, amb l'entrada dels carolingis a Catalunya, s'organitza tot un sistema defensiu, amb una xarxa de castells i torres de guaita repartits estratègicament. També les esglésies tenen una missió social i política, ja que actuen com a nuclis aglutinadors de la població en zones semiabandonades.

Un bon exemple de l'arquitectura militar del segle XI és el castell de Tardell, anomenat també de Can Boix, situat als contraforts del Montseny, el qual és objecte d'excavacions arqueològiques programades des del 1984. Tot estant en curs d'excavació, hom ha localitzat diversos nivells d'ocupació des del segle XI fins al segle XIV.

Quant a les esglésies, l'exponent de l'arquitectura religiosa oficial dels segles XI i XII és el romànic. En aquest àmbit cal destacar l'excavació de les esglésies parroquials de Sant Vicenç de Malla i Sant Vicenç de Torelló (segles IX-XII, amb addicions posteriors) situades respectivament al sud i al nord de la comarca d'Osona, excavacions dutes a terme per la Diputació de Barcelona. Hom hi ha pogut distingir diverses etapes de construcció a més de sepultures alt-medievals.

Les necròpolis medievals ocuparien un apartat especial per la importància del material antropològic, que proporciona dades sobre la forma de vida, rituals, costums, tipus físics, malalties, alimentació, etcètera. Podem esmentar aquí les excavacions realitzades a la necròpoli del jaciment medieval de l'Esquerda, amb més de vuitanta-cinc individus analitzats i amb quatre nivells de sepultures, des del segle IX al segle XIV. Així mateix, l'excavació d'urgència portada a terme a l'exterior de l'absis del monestir de Lluçà, féu aparèixer tombes antropomorfes excavades a la roca, datables de començament del segle X. I els enterraments de la necròpoli del Cloquer, vora la catedral de Vic (excavació d'urgència del 1982, igual que l'anterior) que hom pot datar de la darrereria del segle IX.

En darrer lloc, cal referir-se als nuclis d'hàbitat on trobem exponents d'arquitectura popular. Pel que fa al poblament agrupat, el poblat medieval de l'Esquerda a les Masies de Roda de Ter n'és el cas més remarcable: el poblat va

ser abandonat el 1315 i això permet una excavació directa de les restes medievals, sense afegits posteriors. L'excavació d'una de les cases o habitacions en descobreix els murs de pedra i tàpia amb coberta de bigues de fusta i teules. L'espai de cada casa és molt petit, d'uns vint metres quadrats. El material trobat sol ser ceràmica grisa-negra, atuells de ferro i bronze i restes d'aliments.

Un altre poblament medieval en curs d'excavació és el nucli antic de Vic. Aquí la població creix entorn de dos centres: el castell dels Montcada, a la part alta de la ciutat, i la catedral (des del 886), ambdós nuclis tendeixen a unir-se. Les campanyes d'excavació se centren en llocs diferents, per causa de l'especial problemàtica de l'arqueologia urbana: carrers, places, subsòl de les cases, etcètera, sempre són llocs difícils d'excavar. Amb tot, els resultats dels darrers tres anys són esperançadors: localització de nivells medievals i romans d'hàbitat, localització d'una necròpoli alt-medieval vora la catedral i d'una altra prop de Sant Sadurní, a la part alta de la ciutat, etcètera.

L'arqueologia urbana planteja l'excavació de nivells superposats de sediments, a vegades molt profunds, ja que el creixement urbà ha continuat al llarg de centenars o milers d'anys. Així, els nivells superiors ens posen davant el fet de l'arqueologia industrial o l'excavació de restes d'èpoques properes a nosaltres: podem esmentar el mateix cas de Vic, amb nivells superiors corresponents als segles XVIII i XIX; i el cas de l'excavació de la plaça de Dalt Vila, a Manlleu, on, actuant d'acord amb arquitectes i urbanistes per tal de remodelar la plaça d'una forma adient, hom va localitzar uns habitatges del segle XVIII.

WALTER CRUELLS, M. DOLORS MOLAS, IMMA OLLICH
arqueòlegs, membres del Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona (CIAO)

BIBLIOGRAFIA BÁSICA

- Ausa, publicació del Patronat d'Estudis Ausonencs, X vols., Vic, 1952-1985.
- Cota Zero. Revista d'Arqueologia i Ciència, Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona (CIAO), núm. 1, Vic, 1985.
- "El poblament antic a Osona", XI Simposi de Prehistòria i Arqueologia Peninsular, a Ausa, vol. X, Vic, nov. 1982.
- El poblament antic a Osona. Darrers treballs arqueològics, catàleg de l'exposició itinerant, novembre 1982-maig 1983.
- Albareda, Figuerola, Molist, Ollich: Història d'Osona, Eumo Editorial (col·lecció l'entorn, 5), Vic, 1984.
- Gudiol, J.: L'Ausa romana i el seu temple, Vic 1907.
- Junyent, E.: La ciutat de Vic i la seva història, Ed. Curial, Barcelona, 1976.
- Molas, M. D.: Els ausetans i la ciutat d'Ausa, Patronat d'Estudis Osonencs (Col·lecció Osona a la Butxaca), Vic, 1982.
- Ordeig, R.: Els orígens històrics de Vic, Patronat d'Estudis Osonencs (col·lecció Osona a la Butxaca, 1), Vic, 1981.